

A 2011. január 18-án az Országgyűlés Irodaházában lezajlott tárgyaláson elhangzottak alapján átdolgozott szinopszis

1. Intergenerációs alkotmány

1.1. A kutatási kérdés értelmezése

A modern demokráciák egyik szerkezeti problémája a döntések hosszú távú következményei és a döntéshozók rövid időhorizontja közötti feszültség. A modern technológia illetve intézmények lehetővé teszik, hogy a döntéshozók, legyenek azok a választók vagy képviselők, döntéseik következményeit áthárítsák a szavazati joggal még nem rendelkezőkre, a gyerekekre és a jövő nemzedékekre. A jövő kontójára történő gyarapodásnak több formája van: a nyílt vagy burkolt eladósodás illetve a környezeti erőforrások kimerítése vagy elszennyezése.

A szavazati joggal még nem rendelkezők érdekeit alkotmányos korlátokkal lehet megvédeni. A szakirodalom az elmúlt évtizedekben e korlátok változatos formáit javasolta. Csak mutatóba néhány: a kiegyensúlyozott költségvetés (balanced budget) alkotmányba épített követelménye, az alkotmányba épített inflációs korlátok, a jövő nemzedék alkotmányos képviselőjének különböző változatai, az automatikus kormányzás (pl. indexálási szabályok, kiegyensúlyozó mechanizmusok, stb.) változatos formái.

A kutatás e területén a jövő generációk esélyeit, érdekeit védő intézmények, megoldások áttekintése és értékelése a feladat. Ennek végrehajtásához szükség van az igazságossági kérdések intergenerációs aspektusainak vizsgálatára is. Tisztázni kell, hogy tartoznak-e felelősséggel a most élők a jövő nemzedékeinek életkörülményeikért és ha igen, akkor pontosan miben is áll ez a felelősség, milyen mértékű önkorlátozást ír elő a ma élők számára és vannak-e olyan körülmények, amelyek átmeneti felmentést adhatnak az efféle önkorlátozás alól. A szokásos igazságossági megfontolások intergenerációs kiterjesztésének több specifikuma van. Egyrészt a nemzedékek közötti viszony aszimmetrikus, a korábbi generációk tudnak hatni az időben utánuk következő nemzedékekre, de a későbbi generációk nem tudják befolyásolni a korábbiak életét. Ugyancsak különleges vonása a nemzedékek közötti kapcsolatoknak, hogy a jelenlegi nemzedékek döntései a jövőbeni emberek létét is érinti, vagyis befolyásolja azt is, hogy kik és milyen létszámban fognak élni a jövőben. A harmadik probléma, hogy a jövővel kapcsolatos tudásunk korlátozott, és annál inkább az, minél távolabb haladunk előre a jövőbe.

1.2. Definíciók

A jövő nemzedékek védelmével kapcsolatos releváns fogalmak a nemzedék szó, valamint az igazságosság fogalmának értelmezése generációk közötti kapcsolatokra.

A *nemzedék* vagy generáció kifejezések pontos alkalmazásánál két szempontra érdemes odafigyelni, hogy az értelmezések össze ne keveredjenek. Az első szempont az, hogy a nemzedéket keresztmetszetben vagy hosszsmetszetben értelmezzük-e. Keresztmetszetben egy nemzedékhez tartoznak, akik életciklusuk azonos szakaszában vannak. Egyes problémák tisztázásánál elég két életszakaszt megkülönböztetni (járulékfizetők, nyugdíjasok), más

esetekben hármat (ha a gyermekkor is figyelembe vesszük), megint más modellek négyet (ha az aktív életszakaszon belül szétválasztjuk a jellemzően hitelfelvevő és a jellemzően megtakarító szakaszokat). Hosszmetszetben nem az a kérdés, hogy egy generáció most hány éves, hanem az, hogy melyik évben született. Ezzel kapcsolatban pedig fontos kérdés, hogy az egyes születési korévek között van-e átfedés, életpályájuk egyes szakaszaiban egyszerre élnek-e. Együtt élő nemzedékek és együtt nem élő nemzedékek megkülönböztetése a nemzedékek közötti igazságosság kérdése szempontjából azért releváns, mert a reciprocitás hagyományos fogalmai nem alkalmazhatók olyan esetben, amikor a felek nem élnek egy időben. Ez nem azt jelenti, hogy nem alkalmazhatóak egyáltalán, csak azt, hogy további pontosítást igényelnek.

Az *igazságosság* fogalma ma is komoly filozófiai viták tárgya. Itt mindössze egy aspektust említünk, a disztributív és a korrektív igazságosság megkülönböztetését. Ez utóbbi általában a tranzakciókon belüli igazságossággal foglalkozik, különösen a másoknak okozott károkkal és azok jóvátételével. A disztributív igazságosság pedig a társadalmi együttműködés hasznainak és költségeinek a megosztásával kapcsolatos. Például a korrektív igazságosság körébe tartozik az a kérdés, hogy környezetszennyezés esetén a szennyező nemzedéknek kárpótolnia kell-e jövő nemzedékeket, akiket az adott szennyezés következményei érinteni fognak. Disztributív igazságossággal kapcsolatos kérdés pedig annak eldöntése, hogy a nyugdíjrendszerben hogyan oszlanak meg a különböző kohorszok között a hozzájárulások és a járadékok.

1.3. Elemzési területek

A jelen generáció társadalompolitikai, gazdaságpolitikai döntései többféleképpen hatnak a későbbi nemzedékek tagjainak életére, életfeltételeire és ezek többféle etikai kérdést vethetnek fel.

Családpolitikai döntések

A családpolitikai döntések kimutathatóan hatnak a termékenységre és, tekintve, hogy a családpolitikai eszköztár igen változatos, különbözőképpen érintik az egyes családokat. A keresettől függő készpénzes, a keresettől nem függő készpénzes illetve a természetbeni eszközök másként hatnak, attól függően, hogy milyen az anya iskolai végzettsége, mi a megszületendő gyermek családon belüli sorszáma és milyen az apa iskolai végzettsége. Ekképp a családpolitikai döntések befolyásolják a későbbi nemzedékek létszámát, összetételét és a megszülető egyének identitását.

Fogyasztásra és megtakarításra vonatkozó döntések

A fogyasztásra és megtakarításra vonatkozó jelenbeli döntések meghatározzák a jövőbeli gazdasági növekedést. A humán vagy fizikai tőkébe való beruházás, illetve a nem-újratermelő természeti erőforrások megőrzése teremti meg a későbbi nemzedékek számára a gazdasági növekedés alapját. Ha a jelenlegi nemzedék a rendelkezésére álló erőforrásokat feléli, és keveset takarít meg, akkor a jövőbeli generációk jóléte alacsonyabb lehet, mintha a mai nemzedék erőforrásainak jelentős részét produktív beruházásokra fordította volna.

Implicit adósság

A jövő nemzedékek számláit nem csak látható, explicit adósságokkal lehet megterhelni, hanem olyan implicit adósságokkal is, amelyek rejtve maradnak a költségvetésben, de amelyek jelentősen ronthatják a későbbi adófizetők pozícióit

Kimeríthető természeti erőforrások felhasználása

Az eladósodás kérdése azonban meg is fordítható: kötelesek-e a ma élők ugyanolyan állapotban átadni a környezetet, mint amilyen állapotban kapták. Ha a válasz igen, az azt jelentené, hogy a kimeríthető természeti erőforrásokból nem lehetne semmit sem elhasználni.

Környezetszennyezés

A környezettel kapcsolatos másik kérdéskör, a környezetszennyezés különleges problémákat is felvet. A ma élő generációk hozhatnak olyan döntéseket, amelyek környezeti hatása nehezen számszerűsíthető, nem lehet megbecsülni a pontos kockázatokat és az esetleges károkat. Ez különösen nehézzé teszi a kérdéssel kapcsolatos közpolitikai lépésekre vonatkozó javaslatok megtételét, illetve az alkotmány intergenerációs alkotóelemeinek megfogalmazását.

A jövő nemzedékek szempontjainak érvényesítését többféle intézmény is szolgálhatja.

A jövő nemzedékek megszemélyesítése

Mivel a gyermekek és a még meg nem születettek nem szavazhatnak, a szóban forgó intézményi megoldások olyan szereplőt vagy szereplőket vezetnek be a politikai döntéshozatalba, akikről feltételezhető, hogy szempontjaikat figyelembe veszik, vagy akik kifejezetten erre kapnak mandátumot. A megoldási javaslatok e családjába tartozik a gyermekekre kiterjesztendő szavazati jog, illetve ennek kísérő javaslata, a gyermekszám szerint súlyozott szavazati jog, ami a szavazati joggal rendelkező szülők szavazatait súlyozza át aszerint, hogy hány, szavazati joggal még nem rendelkező gyermekük van. A javaslatok másik változata szerint a jövő nemzedékek képviselőjére létrejött intézmény, illetve annak vezetője vesz részt a politikai döntések meghozatalában, illetve értékelésében és, attól függően, hogy milyen erejű jogosítványokat kap, véleményezi vagy akár vétózza is azokat.

A megszemélyesítésre épülő eljárások korlátja, ha a szülő nem megbízható képviselője a gyermeknek. A szociálpolitikai intézményrendszer többet költ természetben a gyermekekre, mint amennyit a szülőknek ad készpénzben, hogy ők dönthessenek az erőforrások felhasználásáról. Ez egyértelműen a társadalom bizalmatlanságáról árulkodik a szülőkkel szemben. A jövő nemzedéket a rokonoktól függetlenül képviselő hivatal működőképességét pedig az korlátozza, hogy az önkényesség elkerülése érdekében olyan, egyszerű és világosan megfogalmazott elveket kell követnie, amelyek bonyolultabb döntési helyzetekben nem alkalmazhatók egyértelműen.

Alkotmányos és egyéb törvényi korlátok

A második megoldástípus az alkotmányos korlátoké. Ezek olyan eljárások, amelyek megkötik a kormányok, azaz gyakorlatilag a mai felnőttek kezét abban, hogy saját jólétüket a később születők kontójára növeljék. Ilyen például a kiegyensúlyozott költségvetésre vonatkozó amerikai alkotmány-kiegészítési javaslat (*balanced budget amendment*), vagy az államadósság maximális szintjét az alkotmányban rögzítő kitétel. Az alkotmányos korlátok megoldandó problémája a szankcionálás (nem egyértelmű, kit és mivel kell büntetni, ha a korlát sérül) és a rugalmatlanság (ha a körülmények változásával egyes korlátok irrelevánssá vagy akár károsná válnak, nehéz korrigálni őket). Az utóbbi probléma kiküszöbölése érdekében egyes javaslatok nem korlátokat, hanem testületeket látnak el alkotmányos védelemmel (mint amilyen a minősített többséggel választott magyar alkotmánybíróság) és ők végzik a szabályok finomhangolását. A korlátozó feladatot az alkotmányos védelemtől gyengébb, de szintén törvényi vétőjoggal felruházott szervezetek is elláthatják, mint amilyen a nemrég megszűnt magyar Költségvetési Tanács vagy a holland Központi Tervhivatal (*Centraal Planburo*) vagy a különböző auditáló szervezetek.

Automatikus kormányzás

A harmadik megoldástípus az algoritmusokkal történő szabályozás, vagy más néven az automatikus kormányzás. Ez azt jelenti, hogy egyes kérdésekben a kormány nem maga dönt, hanem előre meghatározott képlet írja elő, hogy mit kell tennie. Az automatikus kormányzás gyakran alkalmazott eljárás, Magyarországon ilyen például a nyugdíjindexálás. A kormány nem maga dönti el, hogy milyen mértékben emelkedjenek a nyugdíjak, hanem egy előre megírt képlet, minálunk éveken keresztül a félig-bér-félig-ár ún. svájci index, újabban pedig a tiszta árindex szabta, illetve szabja meg az éves nyugdíjmelés mértékét. Amennyiben az algoritmus a hosszú távú egyensúlyt követő elemeket tartalmaz, az automatikus kormányzás a jövő nemzedékek védelmében is felhasználható. Efféle eszközöket már több európai ország is bevezetett, például a svédek, a németek, a finnek vagy az olaszok. A német nyugdíjrendszerben a nyugdíjmelések képlete tartalmaz egy demográfiai komponenst, amely a nyugdíjakat a demográfiailag megengedhető szinthez igazítja. A nyugdíjrendszerben ugyanis van egy bizonytalansági tényező: az élettartam folyamatos növekedése miatt a nyugdíjba vonuló kohorszok tényleges nyugdíjas karrierje rendszerint hosszabb, mint amit a korhatár elérésekor várható élettartam előre jelez. Annak érdekében, hogy a rendszer egyensúlya ne borulhasson fel, és ne legyen szükség nehezen kivitelezhető politikai beavatkozásra, a társadalombiztosítás szakértői kidolgoztak egy képletet, amely automatikusan lefelé korrigálja a nyugdíjakat és a várományokat, ha a demográfiai feltételek megkívánják. A svéd rendszer egy még precízebben kidolgozott automatikus kiegyenlítő mechanizmust tartalmaz, amely külső beavatkozás nélkül lecsökkenti az eszmei kamatlábat és a nyugdíjindexet egyaránt, ha ezt a rendszer hosszú távú egyensúlya megkívánja. A szóban forgó mechanizmus egy képletsor, ami a nyugdíjtörvény egyik mellékletében található. A svéd rendszerben a 13. havi nyugdíj megalapozatlan odaítélése sokkal nehezebben lett volna kivitelezhető, mivel a költségek azonnal jelentkeztek volna a teherviselők számláin.

A beépített algoritmus szabályozhatja a nyugdíjak vagy a várományok szintjét, esetleg a szükséges járulékmértéket vagy korhatárt.

1.4. Kutatási módszerek

A kutatás célja, hogy a politikai döntéshozók számára közvetlenül felhasználható módon módszeresen összegyűjtse és áttekintse a generációk közötti gazdasági és politikai kapcsolatok igazságossági aspektusait, értelmezze a szóban forgó kapcsolatok kezelésére kidolgozott alkotmányos javaslatokat, illetve elvégezze azok szintézisét és értékelését. A kutatás során módszeres irodalomfeldolgozást végzünk az alábbi kérdésekben:

1. A ma élő generációk felelőssége a jövő nemzedékekkel szemben
2. A jövő nemzedékkel kapcsolatos kötelezettségek megítélése a fontosabb igazságosság-elméletekben
3. A jövő leértékelése a hosszú távú kalkulációkban
4. Intézmények, alkotmányos javaslatok a jövő nemzedékek érdekeinek védelmére

Az utolsó pont esetében az irodalomfeldolgozáson túl értékeljük az egyes alternatívákat, illetve, a várható hosszú távú következményekre való tekintettel, elvégezzük azok stratégiai elemzését.

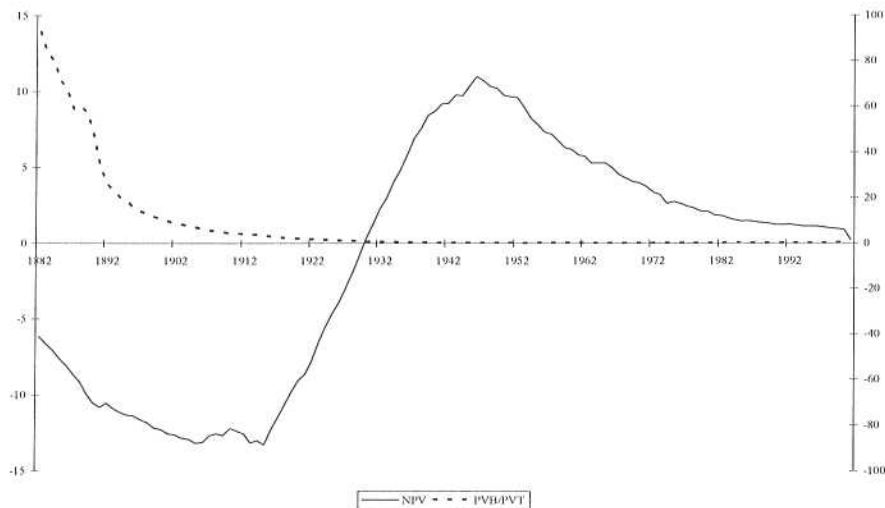
1.5. A produktum várható fejezetszerkezete

1. Terhelik-e kötelezettségek a ma élőket a jövő nemzedékekkel szemben?
2. A fontosabb igazságosság-elméletek intergenerációs kiterjesztései
3. A jövőben felmerülő kiadások és bevételek optimális diszkontrátája
4. Explicit és implicit adósságok
5. Az alkotmányos berendezkedés intergenerációs kiterjesztése
6. Az intézmények, alkotmányos javaslatok értékelése

1.6. Közpolitikai relevancia

A jövő nemzedékek szempontjainak figyelembe vétele minden időpillanatban halasztásra csábít – ezért is vetődik fel az alkotmányos védelem és az automatikus szabályozás, mint megoldás. Az alábbiakban ezért röviden bemutatom, hogy a jövő nemzedékek nem feltétlenül azok, akik még nem születtek meg. A ma élők is a jövő nemzedékei voltak a korábban élők számára és ők is – mi is – kárvallottjai vagyunk egyes múltbéli lépéseknek. Ezt próbálok illusztrálni az alábbi ábrával.

Az alábbi ábrán a jobboldali függőleges tengelyre mérve feltüntettem az ún. nyugdíj/járulék hányados (PVB/PVT) értékeit. Ez a hányados azt mutatja, hogy egy évfolyam átlagos tagja esetében a teljes életpálya során felvett nyugdíj hányszorosan haladta meg az életpálya során befizetett járulékokat (a tengelyhez tartozó görbét az ábrán szaggatott vonallal rajzoltam). Ha a hányados értéke 1, akkor az évfolyam épp azt kapta vissza, amit befizetett; ha kevesebb, mint 1, akkor az évfolyam abszolút értelemben is veszített a nyugdíjrendszeren. A baloldali függőleges tengely az életpálya-járulékok és életpálya-nyugdíjak különbségét (NPV) mutatja millió forintban (az ábrán folytonos vonallal). Ha a görbe a negatív tartományban fut, akkor a korosztály kevesebb járulékot fizetett be, mint amennyi nyugdíjat felvett, tehát nyert a tranzakción.

Forrás: Gál és Tarcali (2003).

Az ábrán látszik, hogy az elsőként belépő, 1880 után született, körülbelül 50 évfolyam nyert a nyugdíjrendszeren. A szaggatott vonallal jelölt indikátor jelzi, hogy a legelsőként belépő évfolyamok 50-90-szeres hozamokat is kaptak. A valódi nyertesek azonban a náluk 20-25 évvel később születettek. Minél mélyebbre sülyed ugyanis az életpálya-járulékegyenleg folytonos vonallal jelölt görbéje a negatív tartományban, annál nagyobbak az életpálya-nyugdíjak az életpálya-járulékokhoz viszonyítva, azaz annál nagyobb a nettó nyereség (a szaggatott vonalú görbét a jobb oldali tengelyhez kell mérni, melynek máshol van a 0 pontja). Ez a nyereség az első körülbelül 20-25 évfolyam számára folyamatosan emelkedik, majd a most 80 évesekig folyamatosan csökken, de még nyereséges marad. Onnantól kezdve azonban a rendszer minden évfolyam számára veszteséges. A legnagyobb nettó életpálya-befizetők az 1940 és 1955 között születettek. A náluk fiatalabbak számára a nettó veszteség folyamatosan csökken.

Megállapítható tehát, hogy a ma élő népesség nagyobbik része, beleértve a nyugdíjasok tekintélyes hányadát is, már vesztese a felosztó-kirovó nyugdíjrendszernek. Ez a kijelentés természetesen csak az egyes évfolyamok reprezentatív egyénére igaz. Ha nemek vagy jövedelmi csoportok szerint külön-külön kiszámítanánk a nettó életpálya-járulékegyenlegeket, minden bizonnyal több nyertest találnánk, a vesztesek számláján azonban nagyobb veszteség mutatkozna.

A jövő nemzedékek tehát nem csupán azok, akik a távoli jövőben élnek, hanem mi is, akik szintén áldozatai lehetünk a korábbi nemzedékek múltbéli cselekedeteinek.

1.7. Irodalom az *Intergenerációs alkotmány* témaköréhez

Barry, Brian (1989): *Theories of Justice. A Treatise on Social Justice, Volume 1.* London-Sydney-Tokyo: Harvester – Wheatsheaf.

Brown-Weiss, Edith (1989): In *Fairness to Future Generations.* Tokio-New York: United Nations University-Transnational Publishers. Chapter on Planetary Rights, pp.95-117.

- Gosseries, Axel (2002): Intergenerational Justice. In: LaFollette, Hugh (ed.): The Oxford Handbook of Practical Ethics. Oxford. pp. 459-484.
- Partridge, Ernest (1981) (ed.): Responsibilities to Future Generations: Environmental Ethics. Buffalo, New York: Prometheus Books.
- Rawls, John (1997): A Theory of Justice. 22nd Edition. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, pp. 284-293.
- Elliot, Robert (1989): The rights of future people. *Journal of Applied Philosophy*, 6, 159-171.
- Jávör, Benedek (2001) (szerk.): A jövő nemzedékek jogai. Budapest: Erdélyi és Láng Kft. Védegylet Kiadványok 1.
- Javor, Benedek (2006): Institutional protection of succeeding generations – ombudsman for future generations in Hungary. In: Jörg Tremmel (ed.): Handbook of Intergenerational Justice. pp.92-124. Cheltenham: Edgar Elgar Publishing.
- Macklin, Ruth (1980): Can Future Generations Correctly Be Said to Have Rights? In: Partridge, Ernest (ed.): Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics. Buffalo N.Y. S. 151-157.
- Partridge, Ernest (1990): On the Rights of Future Generations. In: Donald Scherer (ed.): Upstream-Downstream. Issues in Environmental Ethics, Philadelphia: Temple University Press. S. 40-66.
- Beckerman, Winfred (2006): The impossibility of a theory of intergenerational justice. In: Jörg Tremmel (ed.): Handbook of Intergenerational Justice. pp.92-124 Cheltenham: Edgar Elgar Publishing.
- Carter, Alan (2001): Can We Harm Future People? In: Environmental Values 10. Cambridge: The White Horse Press. pp. 429-54.
- Parfit, Derek (Spring 1982): Future Generations: Future Problems. In: Philosophy and Public Affairs. Princeton University Press. Vol. 11. No. 2. pp 113-172.
- Asheim, Geir B. - Buchholz, Wolfgang (2002): The Malleability Of Undiscounted Utilitarianism as a Criterion of Intergenerational Justice.
- Bayer, Stefan (2003): Generation-Adjusted Discounting in Long-Term Decision-Making. In: International Journal on Sustainable Development. Vol. 6. No. 1. pp. 133-145.
- Ott, Konrad (2003): Reflections on discounting - some philosophical remarks. *International Journal of Sustainable Development*, 2003, 6, pp.7-24.
- Steigum, Erling Jr. - Gjersem, Carl (1997): Generational Accounting and Depletable Natural Resources: The Case of Norway. Bergen, Norwegian School of Economics and Business Administration, pp.369-395.
- O'Neill, John - Turner, Kerry R. - Bateman, Ian J. (2001) (eds): Environmental Ethics and Philosophy: Managing the Environment for Sustainable Development. Cheltenham, UK-Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing Limited.
- Falkingham, J. and Hills, J. (1995) The dynamic of welfare : the welfare state and the life cycle. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- Kohli, Martin (2006): Aging and Justice. In: Binstock, Robert H. - George, Linda K. (eds.): Handbook of Aging and the Social Sciences. 6th edition. New York : Elsevier. pp 457-478.

- Thomson, David (1991): *Selfish Generations? The Ageing of New Zealand's Welfare State*. Wennington, N.Z.: Bridget Williams Books.
- Thompson, Janna (2003): *Obligations to the Elderly and Generational Equity*. Melbourne-Canberra: Centre for Applied Philosophy and Public Ethics (CAPPE).
- Wallace, Paul (2001): *Agequake*, London: Nicholas Brealey Pub.
- Auerbach, Alan J. - Kotlikoff, Laurence J. - Leibfritz, Willi. (eds) (1999): *Generational accounting around the world - Chicago, Ill., London: University of Chicago Press*.
- Gokhale, Jagadeesh.; Kotlikoff, Laurence J.; Warshawsky, Mark. (1999); *Comparing the economic and conventional approaches to financial planning - Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research. Published: 1999*.
- Kotlikoff, Laurence J.- Burns, Scott (2004), *The coming generational storm : what you need to know about America's economic future*. Cambridge, Massachusetts - London: MIT Press.
- Von Weizsäcker, Robert - Süßmuth, Bernd (2006): *Institutional determinants of public debt: a political economy perspective*. In: Jörg Tremmel (ed.): *Handbook of Intergenerational Justice*. pp.157-170, Cheltenham: Edgar Elgar Publishing.
- Shoham, Shlomo - Lamay, Nira (2006): *Commission for future generations in the Knesset – lessons learnt*, in: Jörg Tremmel (ed.): *Handbook of Intergenerational Justice*. pp.92-124. Cheltenham: Edgar Elgar Publishing.
- Tremmel, Jörg (2006): *Establishing intergenerational justice in national constitutions*. In: Jörg Tremmel (ed.): *Handbook of Intergenerational Justice*. pp. 196-220. Cheltenham: Edgar Elgar Publishing.

A 2011. január 18-án az Országgyűlés Irodaházában lezajlott tárgyaláson elhangzottak alapján átdolgozott szinopszis

4. Társadalmi értékek, nemzeti identitás, fenntartható fejlődés – a kutatási eredmények áttekintése

4.1. Kutatási kérdés értelmezése

Az áttekintő tanulmány kutatási kérdése: milyen erőforrásokat jelent a gazdaság és a társadalom hosszú távú fenntarthatósága szempontjából a társadalom értékszerkezete? Milyen értékek elterjedtsége jelent tényleges, mozgósítható erőforrást és milyen értékek hordoznak magukban negatív, a társadalom szempontjából destruktív következményeket? Más szavakkal, arra keressük a választ, a gazdasági fejlődésnek milyen az emberi tényezőkbe kódolt katalizátorai lehetnek. Kutatómunkánk során feltérképezzük, hogy milyen a magyar társadalom értékszerkezete (ahol lehet, ott mindezt nemzetközi kontextusba helyezzük), majd végiggondoljuk, hogy a talált értékmintázatoknak milyen hatásai lehetnek a gazdasági fejlődésre, illetve milyen potenciális közpolitikai jelentőséggel bírnak.

Nem teljesen magától értetődő ugyanakkor, hogy az emberek gondolkodásmódja/értékrendje miként tartható stratégiai erőforrásként egy ország jövőjének és fejlődésnek szempontjából. Szükséges tehát mind definíciók, mind elméletek felsorakoztatásával igazolunk az okságnak ezt az irányát. Banfield (1958) egy dél-olasz falu példáján vizsgálja azt a kérdést, hogy az adott település lakosai miért nem képesek megszervezni a saját életük hatékony működését. A választ a szerző a kézenfekvő válaszokon (mint szegénység, tudatlanság, osztályellentétek, az állammal szembeni bizalmatlanság, konzervativizmus vagy fatalizmus) kívül találja meg, amikor azt állítja, hogy bizonyos cselevési mintázatok, amelyek a múltban hasznosnak bizonyultak, változatlanok maradtak, annak ellenére, hogy az azokat legitimáló körülmények időközben megváltoztak (Banfield 1958: 169). Így – az idézett példa szerint – a túlzott családközpontúság generációkon átöröklődő hagyománya meggátolta Montegrano (fiktív) nevű település lakóit, hogy másokkal kooperálva megszervezzék, és hatékonyan irányítsák saját maguk és a közösségük életét.

Az elemzésünk során vizsgálendő problémák nagyban hasonlítanak az említett példához: olyan, az emberek gondolkodásmódjában tetten érhető mintázatokat keresünk, amelyek segíthetik – vagy adott esetben gátját képezhetik – egy közösség hatékonyabb működésnek. A téma irodalmának módszeres áttekintésében a potenciális gátakat vagy katalizátorokat intuitív, elméleti, módon tárgyaljuk, azok hatásának empirikus tesztelésére azonban nem vállalkozunk.

4.2. Definíciók

Az értékek szociológiai definíciójában közös, hogy azokat a kutatók bizonyos preferenciákként értelmezik, amelyek meghatározott szituációkban a cselekvések irányelveiként jelentkeznek (1. táblázat, amelyben az értékek kutatásával foglalkozó szakértők által használt definíciókat foglaltuk össze). A szociológiai értékutatásoknak továbbá nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy az értékek akart („want”) vagy kívánatosnak tartott („ought”)

típusú preferenciák-e illetve, hogy azok a társadalmi körülmények eredményei (felépítmény) vagy okai (alap).

1. táblázat. Néhány fontosabb értékdefiníció

Szerző	Definíció
Kluckhohn (1951: 395)	„Az érték olyan kívánatos dolgokra vonatkozó koncepció, amely lehet explicit vagy implicit, egyénre vagy csoportra jellemző, és amely befolyásolja bizonyos rendelkezésre álló módok, eszközök és célok közötti választást.”
Rokeach (1973:5)	„Az érték tartós hit abban, hogy egy speciális cselekvési mód vagy végállapot létezése egyénileg vagy társadalmilag kívánatosabb, mint egy ellenkező vagy ellentétes cselekvési mód vagy végállapot létezése.”
Morris (1956:9-12)	Az értékek egyszerre jelentik azokat a dolgokat, amelyek valaki előnyben részesít, preferál, vagy értékkel más dolgokkal szemben [<i>desired, valued, esteemed</i>], illetve azokat a dolgokat, amelyeket kívánatosnak/kívánandónak tart [<i>desirable, valuable, estimable</i>].
Feather (1982, 275) Magyar fordítás: Váriné Sziágyi Ibolya, 2003: 71.	Az értékek „a tapasztalat szervezett összegződése (...)”, amelyek normatív minőséggel, vagyis a »kell« minőséggel rendelkeznek és kritériumokként vagy viszonyítási keretként működnek.”
Schwartz (1992) Magyar fordítás: Váriné Sziágyi Ibolya, 2003: 105-6	„Az értékek fogalmak vagy hiedelmek (1), a lét kívánatos végállapotaira vagy a kívánatos viselkedésre vonatkoznak (2), túlnőnek specifikus helyzeteken (3), vezetnek a viselkedések és az események szelekcióját és értékelését (4), és viszonylagos fontosságuk szerint rangsorolódnak (5).”
Hofstede, 2008: 40	„Az értékek olyan általános tendenciákat jelölnek, amelyek alapján a dolgok egy bizonyos állását jobban szeretjük, mint a másfélüket. Azt is mondhatjuk, hogy az értékek nyíllal ellátott érzések: pozitív vagy negatív irányba mutatnak.”

Forrás: Rohan 2000: 257 alapján, saját készítés

Az értékek szerepének hangsúlyozása azonban korántsem csupán a szociológiára korlátozódik, hanem jelentőségét más társadalomtudományok is hangsúlyozzák. Becker (2008: 5) megállapítja, hogy a stabil preferenciák a közgazdasági szemlélet három alapvonásának egyikét jelentik. Elster (1995) felfogása szerint a cselekvés vágyak (ebben az értelemben preferenciák) és lehetőségek eredőjeként értelmezhető. Más szerzők bizonyos cselekvések hasznosságát annak következményei felett érzett preferenciák függvényében adják meg (Hirschler –Riley: 1998). Az értékek gyakorlati hasznosíthatóságát jelzi azoknak a szervezeti kultúra kutatásokban betöltött kulcsszerepe. Itt elsősorban a vallott és követett értékek közötti ellentét képi a kutatási problémát (Schein, 2009).

Fontos tudatosítani ugyanakkor, hogy az értékek nem azonosak attitűdökkel (mert az attitűdök konkrét tárgyakra és szituációkra vonatkozó vélekedések), sem a szükségletekkel (az értékek a szükségletek kognitív reprezentációi), különböznek a társadalmi normáktól (mert a normák előírják egy bizonyos fajta viselkedést) és a személye érdektől is – annak fogalmába nem tartozik bele a cselekvéseknek mértéket szabó „illik” (ought) dimenzió (Vö.: Rokeach, 1973: 17-22, Feather, 2003: 71-6).

Bár az értékek a cselekvések megértése szempontjából bírnak jelentőséggel fontos megjegyezni, hogy az értékek és a tényleges cselekvés nem szükségszerűen esnek egybe (Bardi et al. 2003). A jelenség minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy az értékek egyszerre tartalmazzák az „ought” és „want” dimenziót (Feather, 2003: 72), vagy másként fogalmazva külön kell választani egymástól a normatív természetű vallott értékeket (espoused values) a gyakorlati természetű követett értékektől (teory-in-use) (Vö.: Argyris – Schön: 1978, Argyris: 2009).

Az értékszociológia egyik megállapítása szerint az értékek struktúrába szerveződnek. Egy lehetséges kutatási kérdés ezek után annak vizsgálata, hogy melyek ezek az értékek. Bár

az értékszociológiában több értéktipológia áll rendelkezésre, a jelenleg használatban lévő empirikus kutatások általában kettőt használnak.

Rokeach (1973) megkülönböztet egymástól eszköz- és célértékeket. Ez a fogalmi szétválasztás nem annyira az idealizált és követett értékek szétválasztására vonatkozik, hiszen mind a cél-, mind az eszközértékek „ought” típusúak, hanem arra, hogy mire vonatkoznak az értékek. Míg a célértékek valamilyen elérendő, ideálisnak tartott állapotra vonatkoznak (családi biztonság, béke, társadalmi megbecsülés, szabadság, stb) az eszközértékek egy ideálisnak tartott cselekvési módra (felelősségteljes, megbocsátó, szavahihető, törekvő, stb).

A Schwartz által kifejlesztett értéktesztet jellemzéseket tartalmaz különféle emberekről, amelyekkel a megkérdezettnek egy hatfokú skálán kellett kifejeznie véleményét. Az összesen 21 kérdést tartalmazó listából Schwartz 10 alapvető értéket hoz létre, amelyeket két egymásra merőleges tengely mentén négy csoportba – magasabb rendű értékek csoportjába – rendez el. Az első tengely a változásra való nyitottság és a konzerválás értékeit állítja szembe egymással. A változásra való nyitottság magasabb rendű értékét az önállóság és stimuláció (ösztönzés) értékeinek csoportja alkotja, míg a konzerválás magasabb rendű értékét a biztonság, tradíció és konformitás értékei jellemzik (Schwartz, 2005: 3). A második tengely az önmegvalósítástól az én-átalakulásig tartó tengely. A tengely önmegvalósításhoz közelebbi végén a teljesítmény és hatalom értékei találhatóak, míg az én-átalakuláshoz az univerzalitás és jóindulat értékei tartoznak (Schwartz, 2005: 3). Az esetek többségében azonban a hedonizmus értéke a változásra való nyitottság magasabb rendű értékhez tartozik inkább (Schwartz, 2001: 289).

Az értékek tehát elsősorban azok emberi viselkedés vagy cselekvés megértése szempontjából lényegesek. Amellett, hogy az emberek által fontosnak tartott értékek vizsgálata önmagában is érdekes, gyakorlati jelentőségük a kapcsolatba hozhatóak az egyének preferenciáival, motivációival, hasznossági függvényükkel. Kicsit másként fogalmazva az emberi értékek társadalmi erőforrásokat is jelentenek, éppen abból kifolyólag, hogy az egyéni preferenciákon keresztül befolyásolják a viselkedést. Abban az esetben, ha ezek a preferenciák bizonyos egyénileg/társadalmilag kívánatos cél eléréséhez hozzájárulnak, pozitív erőforrásokról beszélhetünk, ellenkező esetben pedig negatívokról.

4.3. Elemzési területek

Az értékszociológia által kidolgozott elméleti értékdefiníció lényegesen gazdagabb, azoknál az empirikus elemzés kínálta lehetőségeknél, amelyekkel az értékeket az alkalmazott empirikus társadalomkutatás vizsgálni tudjuk. Az empirikus elemzések során az értékek „kell” és „illik” dimenziója összekeveredik, illetve az esetek túlnyomó többségében a kutatók nem jutnak el az általános értékdimenziók vizsgálatához, hanem „megelégszenek” bizonyos speciális jelenségekre vonatkozó attitűdök kutatásával (illetve ezekből következtetnek az azokat mozgó értékekre). Ebben a dolgot sem az értékek általános vizsgálata képi majd az elemzés tárgyát, hanem bizonyos területekre vonatkozó egyéni preferenciák, attitűdök. A továbbiakban az elemzés során vizsgálandó értékeket úgy fogjuk áttekinteni, hogy azok mennyiben jelentkezhettek stratégiai erőforrásként.

2. táblázat: Az elemzés során vizsgálandó területek

Terület	Értékek
1. Munka	Szorgalom, becsület, előrejutás
2. Család	Gyermekvállalás, együttélés, válás, gyermeknevelési elvek
3. Tudás	A tanulás értelme
4. Fogyasztás	Fogyasztási stílusok és attitűdök, presztízsfogyasztás, takarékoság
5. Egészség	Egészségtudatosság
6. Környezet	Környezettudatosság
7. Személyes integráltság	Elégedettség, boldogság, önmegvalósítás, a sors irányíthatóságában való hit
8. Társadalmi együttműködés	Kooperáció, bizalom, közéleti-, politikai aktivitás, jogrend, intézményi legitimálás, normakövetés, idegenellenesség
9. Jóléti- és közpolitikák	Munkaerőpiac megítélése, jóléti politikák megítélése, jövedelem eloszlás és szegénység észlelése
10. Vallás és vallásosság	

1. Munka

A munka területére vonatkozó értékeknek tekintjük a munkamorált, a szorgalmat, az előrejutás megengedhetőnek tartott csatornáiról alkotott vélekedéseket, valamint a meggazdagodásra vonatkozó motivációkat. Úgy véljük, hogy ha egy országban szorgalmas, motivált, koncentrált munkát végezni képes emberek élnek, az egy ország szempontjából stratégiai erőforrásként kezelendő. Ha az emberek képesek a fegyelmezett munkavégzésre, ez egyúttal azt is jelenti, hogy pillanatnyi vágyaik kielégülését késleltetni képesek, egyfajta evilági aszkézissel (Weber, 1982). Kutatások bizonyítják, hogy hosszútávon azok a vállalatok tudtak sikeresek maradni, ahol vezető egyszerre tudott szakmailag kiváló, és személyesen mértékletes, visszafogott lenni (Collins, 2001). Másik oldalról az akár anyagi, akár szakmai sikerességre való motiváció szintén meghatározzák a munkaerkölcsöt. Ebből a szempontból lényeges, hogy ki milyen tényezőknek tulajdonítja a sikerességet (Csepeli et. al, 2004), illetve a társadalmi előrejutásnak milyen legális útjait érzékeli a lakosság.

2. Család

A család területén a gyermekvállalásra, az együttélésre és válásra vonatkozó vélekedések képzik majd az elemzés tárgyát, valamint vizsgálni fogunk bizonyos gyereknevelési elveket, amelyeket a megkérdezettek a családban fontosnak tartanak. A család területére vonatkozó vélekedések két szempontból is lényegesek. Egyrészt egyfajta társadalmi fenntarthatóság vagy egészség indikátorai lehetnek, hiszen, ha egy ország lakosai elutasítók a gyermekvállalást (vagy tágabb értelemben a születendő élet védelmét) illetően, akkor ez az attitűd meggátolja egy ország természetes utánpótlását és ilyen értelemben fennmaradását. A születendő gyerekekre vonatkozó attitűdök szempontjából lényeges az olyan házasságon kívüli együttélési formákról alkotott véleményeket is vizsgálni, mint az együttélés, vagy az azonos neműek házassága, hiszen tudjuk hogy az ilyen kapcsolatokban kevesebb gyermek születik, mint a házasságokból. Másik oldalról a család a gyermekek szocializációjának első szintre, ebből ezért lényeges megnézni azokat a gyereknevelési elveket, amelyekkel a lakosság rendelkezik.

3. Tudás

A tudás területén egyaránt lényeges, hogy bizonyos területeken (tudományos ismeretek, gazdasági ismeretek, állampolgársági ismeretek) mennyire jól teljesít egy-egy ország

lakossága, illetve vizsgálandó kérdés, hogy a tudománnyal kapcsolatban milyen attitűdök jellemzik az állampolgárokat.

4. Fogyasztás

A fogyasztás a társadalmi pozíció kifelé legjobban látható dimenziója. A fogyasztó bizonyos javak fogyasztásával számos egyéni értékekkel és preferenciákkal összefüggésbe hozható döntést hoz. Bár a fogyasztást sok esetben kemény korlátok közé szorítja a rendelkezésre álló (elkölthető) jövedelem, az utóbbi időben egyre több társadalomtudományi elmélet foglalkozik az életstílus alapú társadalmi modellekkel (Schulze, 2005), amelyeknek lényege, hogy az egyének bizonyos fogyasztási jellemzők alapján rendeződnek társadalmi csoportokba. A fogyasztás területére vonatkozó attitűdök kulcsfontosságú társadalmi indikátorok lehetnek. Ebben a tekintetben érdemes vizsgálni, hogy a lakosságra a túlfogyasztás vagy inkább a takarékoság jellemző.

5. Egészség

A környezet minősége, a társadalmi-gazdasági fejlődés trendje és természete direkt módon befolyásolja az egészségi állapotot. Másrészt, az egészségi állapot fontos befolyásoló tényezője a társadalmi-gazdasági fejlődésnek. A jó egészségi állapot önmagában is érték (és fejlődési cél), másrészt a népesség jó egészségi állapota növeli a produktivitást és így hozzájárul a gazdasági növekedéshez. Az egészségi állapotot többek között jelentős mértékben befolyásolják a viselkedéssel kapcsolatos tényezők, amelyek jelentős összefüggésben állnak az egészséggel kapcsolatos értékekkel, attitűdökkel. Az egészségtudatosság tehát humán erőforrásként jelenik meg a társadalomban. Az egészség területén vizsgálatunk egyaránt kitér az egészséggel kapcsolatos értékek, attitűdök, beállítódások, prioritások vizsgálatára (1), az egészségügyi ellátással kapcsolatos általános értékekre és tapasztalatokra (2), az egészségügyi szolgáltatókkal és szolgáltatásokkal kapcsolatos bizalom kérdésköre (3), valamint az egészségi állapottal és az egészségügyi ellátással kapcsolatos elégedettség (4) kérdésére.

6. Környezet

A fenntartható fejlődés három alap-pillére a gazdaság, a társadalom és a környezetvédelem. Ez utóbbival kapcsolatos értékek, attitűdök vizsgálatakor a következő alkotórészek bontásában érdemes vizsgálni: ember és természet kapcsolata (1), környezetvédelem és a (gazdasági) növekedés között feszülő ellentmondások (2), a környezetvédelemmel kapcsolatos politikákról alkotott lakossági vélemények (3), a környezetvédelemmel kapcsolatos viselkedések (4).

7. Személyes integráltság

A következő három kutatási terület (személyes integráltság, társadalmi együttműködés, jóléti- és közpolitikák) lényegében ugyanakkor a jellemzőnek egyre táguló sugarú körben való kibontása. Ezt a jellemzőt általánosságban talán leginkább a dolgok pozitív szemléletének lehetne nevezni. Ha valaki helyes önbizalommal elégedetten és boldogan tudja irányítani élete eseményeit (személyes integráltság), az feltehetően egy tágabb körben másokban megbízva és velük együttműködve, illetve a közösségi együttélés szabályait betartva képes cselekedni (társadalmi együttműködés) és nem felülről például az államtól várja el, hogy ügyei

megoldódjanak – mivel azokat önmaga is képes befolyásolni – ezért kevésbé paternalista és újraelosztás függő (jóléti- és közpolitikák megítélése).

Pszichológusok és szociálpszichológusok régóta felismerték, hogy a sors irányításának képessége jól előrejelzi a társadalmi sikerességet (Rotter: 1966). Sőt, bizonyos személyes jellemzők, mint az optimizmus, remény, a kitartás, a negatív érzelmek kordában tartásának képessége jobban előrejelzik a társadalmi boldogulást, mint az IQ (Goleman, 2000). Mindezek alapján feltételezhető, hogy az elégedettség, boldogság, a sors irányításának képesség nemcsak egy társadalom mentális állapotának indikátorai, hanem egyúttal a lakosság pszichológiai/mentális erőforrásait is jelentik.

8. Társadalmi együttműködés

A már idézett Banfield (1958) szerint, egy közösség akkor képes hatékonyan megszervezni az életét, ha a bizalomnak és együttműködési képességnek kialakul egy tágabb, nem csak a közvetlen családra koncentráló értelmezése. Hasonló megközelítést alkalmaz Fukuyama (2000), amikor a bizalom rádiuszáról beszél, vagyis arról, hogy egy csoport tagjainak a bizalma kikre terjed ki: csupán a csoport tagjaira, vagy a csoporton kívüliekre is. Fukuyama ezen a ponton úgy érvel, hogy ha egy csoport társadalmi tőkéje pozitív externáliákat termel, a bizalom rádiusza nagyobb, mint maga a csoport (Fukuyama, 2000:4). A társadalmi együttműködés területén olyan kérdésköröket fogunk érinteni, mint kooperáció, bizalom, közéleti-, politikai aktivitás, jogrend, intézményi legitimálás, normakövetés, idegenellenesség. Megközelítésünk szerint a bizalom ezen a téren kulcsfontosságú: ha bizalommal vagyunk tágabb környezetünk felé, egyúttal hajlandóak vagyunk tenni (szolgálni) a közösségért, illetve kevésbé valószínű, hogy megszegjük a közös együttélés szabályait, a társadalmi normákat.

9. Jóléti- és közpolitikák

A jóléti- és közpolitikák területén elemzésünket arra terjesztjük ki, hogy lakosság milyen elvárásokkal viseltetik az állammal szembe. Egyrészt milyen jóléti politikákat vár el, másrészt, hogyan ítéli meg azokat. Az ilyen típusú lakossági vélemények abból a szempontból bírnak jelentőséggel, hogy demokratikus politikai rendszerekben a szavazók nem csak pártokról és politikusokról döntenek, hanem visszajelzéseket és elvárásokat fogalmazznak meg. Demokratikus rendszerek akkor tudnak hatékonyan működni, ha ezeket a visszajelzéseket a döntéshozók „olvasni” tudják, ellenkező esetben a szavazók nem nyilvánítják ki véleményüket (Hirschman: 1970).

10. Vallás és vallásosság

A vallásosság közvetlenül nem tekintő az értékszociológia tárgyának. Értékszociológia értelemben általában a vallásosak nem vallásosakhoz képesti értékstruktúrája képez egy lehetséges kutatási irányvonalat. Mivel azonban összefoglalónk témája olyan társadalmi humán erőforrások összegyűjtése, amelyek egy hosszú távú társadalmi és/vagy gazdasági fejlődés alapjait jelentik, fontos kitérnünk a vallásosságra. Bár léteznek olyan (akár empirikusan bizonyított elméletek) amelyek a vallás gazdasági fejlődésben betöltött szerepét hangsúlyozzák (Weber, 1982; Barro et al, 2003), elemzésünk tárgyát képezi majd a vallásosság szintjének változása és a vallásosak csoportjának társadalmi átrendeződése (Keller, 2010).

4.4. Kutatási módszerek

A kutatás során módszeres és szisztematikus irodalom áttekintést végzünk az értékek témakörében, amely a következő területekre terjed ki:

1. Az értéksszociológiai elméletek és állítások áttekintése. A cél annak a bemutatása, hogy az értékek a szigorú értéksszociológiai alkalmazhatóságon túl milyen gyakorlati jelentőséggel bírnak.
2. Az empirikus kutatási eredmények szisztematikus rendszerezése. Az elemzés vezérfonalát itt az adja, hogy az értékeket erőforrásként értelmezzük. Ezzel célunk a társadalmi és politikai döntések szükséges humán tényezőinek feltárása.
3. A témában folytatott hazai és nemzetközi kutatások felsorolása és bemutatása, vagyis a jelenlegi „Elemzési területek” fejezet módszeres kibővítése.
4. A téma szempontjából legfontosabb adatok adattárszerű bemutatása statisztikai függelék formájában

4.5. A produktum várható fejezetszerkezete

1. Mit tudunk a magyar társadalom értékszerkezetéről az empirikus adatok tükrében? Itt a vázolt területeken elsősorban a Magyarországra vonatkozó kutatásokat összegezzük.
2. Milyen a magyar értékszerkezet nemzetközi összehasonlításban?
3. A konkrét magyarországi helyzet kialakulásának magyarázatkísérletei (történelmi, szociológiai, gazdasági válaszok). Ebben a fejezetben elsősorban olyan elméleti munkákat foglalunk össze, amelyek a magyarországi kulturális és értékmintázatok okát vagy kialakulásának módját történelmi-spekulatív módon vizsgálják (Szűcs: 1983; Hankiss: 1983).
4. Az értékszerkezet változásnak hatásai és a sikeres kultúraváltozás eredményei (az intézmény – kultúra – növekedés háromszög oksági viszonyai). Ebben a fejezetben elsősorban azt a problémát járjuk körül – szintén elméleti munkák nyomán –, hogy a kultúraváltozásnak milyen korábbi mintái voltak. A problémát természetesen az okozza, hogy viszonylag kis számban fordult elő sikeres kultúraváltás. Annyi azonban megállapítható, hogy a kapitalista társadalomszerkezetre való átállás ilyennek tekinthető. Ebből a szempontból két lehetséges magyarázó tényezőt vizsgálunk meg részletesebben: az intézményeket (Acemoglu: 2004) és az értékeket (Weber: 1982).

4.6. Közpolitikai relevancia

Az elemzés közpolitikai relevanciája a következőkben foglalható össze:

- Sikeres társadalmi és politikai változások csak abban az esetben vihetők végbe, ha jól ismerjük (és ezért tervezni tudunk vele) a lakosság humán erőforrásait (preferenciáit, vágyait, motivációt).
- Ha sikerül feltérképeznünk a lakosság ilyen jellegű erőforrásait, el tudjuk dönteni, hogy bizonyos elérendő cél (társadalmi reform, politikai program) szempontjából a talált erőforrások a céllal megegyezően vagy ellentétesen hatnak-e.
- Az empirikus értékutatások sok információval szolgálnak az egyéni preferenciák és motivációk területéről; arról, hogy a lakosság mit tart fontosnak és mi az, amit nem támogat. Az értékek jelentőségét az értéksszociológián túl a kísérleti közgazdaságtan és a szervezetfejlesztés is sikerrel alkalmazza, ugyanakkor közpolitikai jelentőségüket mindezidáig egy szűk tudományos közösség ismerte fel.

- Ez a dolgozat kísérletet tesz arra, hogy a meglévő kutatási eredményeket szisztematikusan rendszerezze, és egy olyan elméleti keretbe helyezze, amely alkalmassá teszi annak közpolitikai használatát. Ennek a gondolati keretnek a részét képezik olyan elméleti fejtegetéseknek az összegzése, amelyek az értékek megváltozásáról, illetve kialakulásának okairól szólnak.

4.7. Irodalom a Társadalmi értékek, nemzeti identitás, fenntartható fejlődés témaköréhez

- ACEMOGLU, Daron – JOHNSON, Simon – ROBINSON, James (2004): Institutions as the fundamental cause of economic growth NBER Working Paper 10481, online: <http://www.nber.org/papers/w10481>
- ARGYRIS, Chris – SCHÖN, Donald A. (1978): *Organizational learning*. Reading, Mass: Addison-Wesley Pub. Co (Organization development series)
- ARGYRIS, Chris (2009): On organizational learning. Malden, Mass: Blackwell.
- AKERLOF, George A. – KRANTON, Rachel E. (2010): Identity economics. How our identities shape our work, wages, and well-being. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
- BANFIELD, Edward (1958): *The moral basis of a backward society*. Glencoe, IL: The Free Press.
- BARDI, Anat – SCHWARTZ, Shalom H. (2003): Values and Behavior: Strength and Structure of Relations. In.: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29. évf, 10. szám, 1207–1220.
- BARRO, Robert J – MCCLEARY, Rachel. M. (2003): *Religion and Economic Growth*, NBER Working Paper Series, Working Paper 9682. <http://www.nber.org/papers/w9682>
- BECKER, Gary Stanley (2008): *The economic approach to human behavior*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- COLLINS, James Charles (2001): Good to great. Why some companies make the leap – and others don't. New York, NY: HarperBusiness
- CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal – SZÉKELYI Mária – BARNA Ildikó (2004): Bizalom és gyanakvás – Szociálpszichológiai akadályok a piacgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában. In.: *Szociológiai Szemle*, 14. évf., 1 szám, 3-35.
- ELSTER, John (1995): *A társadalom fogaskerekei*, Osiris-Századvég, Budapest.
- FEATHER, Norman T. (1982): Human values and the prediction of action: An expectancy-valence analysis. In.: FEATHER, Norman T. (szerk.): *Expectations and actions: Expectancy-value models in psychology*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 263-289.
- FEATHER, Norman T. (2003): Az értékek és a cselekvés közötti távolság áthidalásáról: a várhatóérték-elmélet jelenlegi alkalmazásáról. In.: VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya (szerk.) (2003): *Az értékek az életben és a retorikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 62-104.
- FUKUYAMA, Francis (2000): Social Capital and Civil Society. IMF Working Paper, WP/00/74.
- GOLEMAN, Daniel (2000): *Érzelmi intelligencia*. Háttér Kiadó, Budapest.
- HANKISS Elemér (1983): *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Magvető kiadó, Budapest.
- HIRSCHLER J. – RILEY, J. G.: A bizonytalanságban hozott döntések elemei. In. CSONTOS László: *A racionális döntések elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó-Láthatatlan Kollégium, 1998. 25-60.
- HIRSCHMAN, Albert O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty. Responses to decline in firms, organizations, and states*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- HOFSTEDE, Geert –HOFSTEDE, Gert Jan (2008): Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere. VHE Kft, Pécs.
- KELLER, Tamás (2010): Változás és folytonosság a vallásossággal kapcsolatban. In.: *Statisztikai Szemle*. 88. évf., 2. szám, 141-153.
- KLUCKHOHN, Clyde. K. M. (1951). Values and value orientations in the theory of action. In: PARSONS T. – SILS, E. (szerk.), *Toward a general theory of action*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 388-433.
- MORRIS, Charles (1956): *Varieties of Human Values*, Chicago, University of Chicago Press
- ROKEACH, Milton. (1973): *The Nature of Human Values*, The Free Press, New York.
- ROHAN, Meg J. (2000): A Rose by Any Name? The Values Construct. In.: *Personality and Social Psychology Review*, 4. évf., 3. szám, 255-277.
- ROTTER, Julian. (1966): Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcements. In.: *Psychological Monographs*, 80. évfolyam, 1. szám, 1-28.
- SCHEIN, Edgar H. (2009): *The corporate culture survival guide*. San Francisco, Calif.: Jossey-Bass.
- SCHULZE, Gerhard (2005): *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt/Main: Campus-Verlag
- SCHWARTZ, Shalom. H. 1992: *Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries*. In: ZANNA, M. (szerk.), *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 25, New York: Academic Press. Magyarul: SCHWARTZ, Shalom. H. (2003): *Univerzálák az értékek tartalmában és struktúrájában. Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban*. In.: VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya (szerk.): *Az értékek az életben és a retorikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest 105–154.
- SCHWARTZ, Shalom H. (2001): *A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. http://naticent02.uuhost.uk.uu.net/questionnaire/que_development.htm, 7. fejezet. Letöltve: 2007. január 9.
- SCHWARTZ, Shalom H. (2005): *Basic Human Values: Theory, Methods and Application*. <http://dpms.csd.auth.gr/emplak/Schwartzpaper.pdf> (letöltve: 2007. január 18.)
- SZÜCS Jenő (1983): *Vázlat Európa három történelmi régiójáról*. Budapest: Magvető.
- VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya (szerk.) (2003): *Az értékek az életben és a retorikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- WEBER, Max (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- WHO (1997): *Sustainable development and health: concepts, principles and framework for action for European cities and towns*. European Sustainable Development and Health Series, No1. WHO Regional Office for Europe, Kopenhága, 1997

A tradicionális társadalomban az intergenerációs erőforrás-átcsoportosítást többnyire a nagycsalád bonyolítja le. Modern társadalmakban az erőforrások nem családi generációk, hanem társadalmi generációk között áramlanak. Az életpálya-finanszírozást nemzedékek közötti transzferek formájában bonyolítani kevésbé kockázatos, ha nagyobb a kockázatközösség. Ugyanakkor azonban a nagyobb kockázatközösség olyan problémákat is teremt, amelyek a család esetében nincsenek jelen. A teljesítés új ellenőrzési kérdéseket vet fel, hiszen a potyázás kevésbé látható, mint a családi generációk esetében. Az érzelmi kötődés, és ezáltal az altruista motiváció gyengébb (Laitner 1997). A transzfermennyiség eltérhet a transzferlánc tartós fennmaradásához szükséges mennyiségtől és politikai döntések tárgyává válhat. Ráadásul az új intézmények megjelenése történelmileg rövid idő alatt lehetővé teszi, hogy az épp teljesítendő kötelezettségek alól egy generáció kihátráljon és cserbenhagyja a lánc előtte vagy utána következő tagjait.

5.2. Definíciók

A szegénység-jövedelemegyenlőtlenség kutatási program

A szociálpolitikai intézményrendszerrel foglalkozó szakirodalom első kutatási programja az igazságos jövedelemelosztás problémájával kapcsolatos. Eredendően normatív természetű: még egy bevezető egyetemi kurzusban sem kerülhet meg a hagyományosan a filozófia terepéhez sorolt kérdések tisztázása. Fontosabb elméleti problémái az egyéni preferenciák aggregációjával és a hasznosság (*utility*) személyek közötti összehasonlíthatóságával kapcsolatosak (Harsányi, 1955, Rawls, 1997/1971). Kulcskategóriája a társadalmi jóléti függvény. A normatív irodalom jelentős empirikus adatgyűjtéssel egészült ki az elmúlt évtizedekben. Ezt a munkát fontos módszertani újítások kísérték, mint a jövedelem szóródására épülő mutatók (ilyen például a Gini-index) kiegészítése a hasznossági függvény egyéb elemeivel (Atkinson, 1970, Sen, 1973). Az így felhalmozott ismeretanyag az eltelt évtizedek során standard tudássá vált, bevezető egyetemi kurzusokon tanítják, egységes módszertan alapján kiterjedt nemzetközi összehasonlító vizsgálatok folynak, bekerült a nemzeti statisztikai hivatalok kutatási feladatai közé. Újabb összefoglalását lásd az Atkinson és Bourguignon (2000) szerkesztette kötetben.

Optimális szociálpolitikai intézményrendszer

Az 1970-es évek közepétől egy empirikus indíttatású új kutatási program jelent meg a szociálpolitikával foglalkozó szakirodalomban, mely az intézményrendszer ösztönző hatásait vizsgálta. Három állítás körül folyt és folyik a mai napig is a vita. Feldstein (1974) szerint a szolgáltatásmeghatározott amerikai társadalombiztosítás bevezetése jelentősen lecsökkentette a megtakarításokat és az időskori munkavállalást. Ez az állítás kiegészült azzal, hogy a nemzeti méretű kockázatközösségek csökkentik a gyermekvállalási hajlandóságot és ezáltal hozzájárulnak a termékenység amúgy is csökkenő trendjéhez (Leibenstein, 1975). A vita során kidolgozott modellek sokat merítettek az információ közgazdaságtanának épp ezidőtájt kidolgozott elméletéből. Az új kulcskategóriák az információs aszimmetria esetei, vagyis az ún. erkölcsi kockázat és a kontraszelekció. Az azóta zajló empirikus vita még nem jutott nyugvópontra, bár a vizsgálatok többsége inkább alátámasztja az eredeti állításokat. Az empirikus eredmények legjobb összefoglalása Atkinson (1987) és Barr (1992) szemleciikke, illetve Barr (1987) könyve. Az irányzat nagy hatással volt az intézményi reformokra is: az eszmei tőkeszámlák bevezetése vagy a részleges privatizáció a nyugdíjrendszerben, a

reziduális jogok részleges átadása a szolgáltatóknak a közegészségügyben vagy a *workfare* megjelenése a munkanélküliségi segélyezésben mind olyan megoldási javaslat, mely e viták során vetődött fel.

A jóléti rendszer, mint az életpálya-finanszírozás eszköze generációk közötti erőforrás-átcsoportosítás révén

Az 1990-es években új kutatási program jelent meg a szociálpolitikai szakirodalomban. Ez az irányzat arra a felismerésre épül, hogy a jóléti intézmények kiadásai markáns korprofilot követnek. Az oktatási és a családpolitikai kiadások címzettjei a gyermekek (még ha a készpénzkifizetés nem is hozzájuk, hanem szüleikhez érkezik). A nyugdíj az idősek számára jelent jövedelmet. Valójában azok a programok, amelyek nem az aktív korúaktól az inaktív korúak felé terelik a jövedelmet, elenyészően kis részét adják a jóléti rendszernek.

5.3. Elemzési területek

Az alábbiakban röviden felsoroljuk azokat a fontosabb kérdéseket, amelyekkel az új kutatási program a szociálpolitikai szakirodalom korábbi programját kiegészíti.

Újraelosztás teljes életpályák között

A tradicionális család generációit összekapcsoló transzferlánc működése felveti a szekvenciális szerződés, és ezzel kapcsolatban az elsőként lépő fél kiszolgáltatottságának egy speciális problémáját: az érintettek teljesítése között hosszú idő telik el; a szülő aktív korában fordítja energiáit a gyermeknevelésre, az időskori gondoskodást viszont csak jóval később kapja vissza, amikor már megöregedett; a felnövő gyermekekkel szemben tehát az idős szülőknek igen korlátozottak a retorziós lehetőségei, ha az megtagadja a támogatást. Exogén termékenység mellett a problémára megoldást jelent a Hammond (1975)-féle módosított "felhúzott ravasz" stratégia alkalmazása. A szóban forgó stratégia megoldást kínál olyan soklépéses játékokban, ahol a játékosok egymás után lépnek, és az előbb lépőnek nincs módja viszontválaszra, mert helyette valaki más lép be a játékba. Hammond szerint az intergenerációs transzferrendszer is ilyen. Az aktívak csak akkor fogják jövedelmük egy részét átadni az idősebbeknek, ha biztosak lehetnek benne, hogy ők is megkapják az utánuk következők aktívkorú jövedelmének egy részét. A Hammond-stratégia arra épül, hogy büntetni kell, ha egy generáció megszakítja a transzferláncot, és nem fizet, de azt is, ha az ezt követő generáció viszont fizet a dezertőröknek, ahelyett, hogy büntetné őket.

A családiról a nagyobb kockázatközösségre való áttérés során a Hammond-kritérium érvénye csökkenhet. A tőkepiac megjelenése lehetővé teszi az épp aktív korúak kiugrását a transzferláncból: az aktívak nem fizetnek nyugdíjat szüleiknek. A felosztó-kirovó rendszer, ellenkezőleg, a bevezetéskor épp idős vagy a nyugdíjkorhatárhoz már közeledő aktív korosztályoknak kedvez, mert rövidebb szolgálati időre és alacsony járulékokra kapnak nyugdíjat. Mindkét következtetés szerint a transzferáramlás társadalmasodása *szisztematikus újraelosztáshoz* vezet az egymásra következő nemzedékek között. (Fontos megkülönböztetni a teljes életpálya-adók és életpálya-juttatások egyenlegeit összehasonlító intergenerációs újraelosztást az adott pillanatban zajló transzferáramlástól, melyben mindig az épp aktív korúak a nettó befizetők, az inaktív korúak pedig a nettó haszonélvezők.)

Korosztályok közötti kockázatmegosztás

Az újraelosztás empirikus vizsgálatának eredményei önmagukban csupán nyersanyagot szolgáltatnak a kérdés társadalmi vitájához. Az újraelosztás megléte még nem jelenti, hogy azt megszüntetendőnek kellene tartanunk. Az intergenerációs transzferlánc szolgálhat egyfajta korosztályok közötti társadalombiztosításként, mely külső sokkok, tőzsdeválság, veszített háború vagy idegen megszállás következményeit teríti szét az aktuálisan élő és a későbbi nemzedékek között. Egy efféle társadalombiztosítási rendszernek azonban olyan szabályok között kell működnie, amelyek világossá teszik, hogy milyen körülmények között, mennyi ideig, milyen mértékig és mely korosztályoknak kell támogatnia mely más korosztályokat. E támogatást célszerű elkülönült intézményrendszerben, például e célra kivetett adók formájában finanszírozni és külön az intergenerációs kapcsolatokkal foglalkozó speciális törvények keretei között bonyolítani.

Endogén termékenység

Hammond fenti javaslatát csak az aktívaktól az idősök felé haladó transzferáramra vonatkozik. Ha a termékenység endogén, tehát a gyermekszám és a gyermeknevelésre fordított erőforrások mennyisége is döntés kérdése, akkor a transzferlánc fennmaradási szabályának ki kell terjednie az aktívaktól a gyermekek felé áramló transzferekre is. Ez a családi transzferlánc esetében triviális, mivel a gyermekekbe ölt beruházások hasznán a szülőnek nem kell kortársaival osztoznia. Ha a transzferlánc nem családi, hanem társadalmi generációkat köt össze, a helyzet megváltozik. A jóléti programok, kiváltképp a nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatóságával kapcsolatban a leggyakrabban elhangzó kiindulópont a társadalmak öregedése. Ez az öregedés két tényezéből tevődik össze: csökken a gyermekvállalási hajlandóság és nő a várható élettartam. Könnyen lehet azonban, hogy az öregedés nem exogén. Leegyszerűsítve, az érvelés a következőképp hangzik. A családon belül, alternatív felhalmozási eszközök híján, az időskori jövedelembiztonságot a nagy gyermekszám biztosítja. A kockázatközösség kiterjesztésével a szükséges gyermekszám csökken, ráadásul a gyakorlatban a gyermek-beruházások hasznán azok is osztoznak, akik maguk nem, vagy csak közvetve járultak hozzá a gyermeknevelés költségeihez. A gyermeket nem vállalók is kapnak nyugdíjat, noha a következő járulékfizető generáció felnevelését csak közvetve, az oktatást és egyéb közösségi programokat finanszírozva támogatták. Ezt a gondolatmenetet, a termékenység időskori biztonság hipotézisét, a szakirodalom nagy része elfogadja, kisebb része vitatja.

A generációk közötti transzferlánc szétszakadása és az egyes elemek újbóli összekapcsolása

Az előző bekezdésben abból indultunk ki, hogy a termékenység csökkenése lehet, hogy nem független a jóléti intézményrendszertől. Az új kutatási program másik gyakran vizsgált kérdése szerint azonban az öregedés másik komponense is lehet endogén. Abból ugyanis, hogy a várható élettartam nő, még nem következik, hogy az életciklus szakaszainak biológiai aránya is megváltozik. A jóléti rendszer kiépülése tehát nem feltétlenül az idősök, inkább a nyugdíjasok arányát növelte meg. Ennek magyarázatával foglalkozik az intergenerációs transzferáramlást lebonyolító intézmények működésének politikai gazdaságtana. A szóban forgó irodalom két kérdés körül kristályosodik ki. Az egyik a járadékosok és a járulékfizetők viszonyával kapcsolatos (Miért növekszik az intergenerációs transzferek és ezzel

párhuzamosan az adók és járulékok összege?), a másik az aktívaktól a gyermekek felé és az aktívaktól az idősek felé áramló transzferek arányával (Miért nőnek gyorsabban a nyugdíjkiadások és az egészségügyi költségvetés, mint az oktatásra és a családtámogatásra fordított összegek?). Az első kérdés tehát a transzfer-torta méretével foglalkozik, a második pedig azzal, hogy melyik korosztály miként részesül belőle. Az első kérdésről újabb áttekintést ad Persson és Tabellini (2002), a másodiktól Boadway és Keen (2000).

5.4. Kutatási módszerek

A tanulmány összefoglalja az életpálya-finanszírozási kutatási program fontosabb elméleti megállapításait, nemzetközi kutatási eredményeit és a hazai kutatások során tett fontosabb megállapításokat.

A háztartások közötti, gyermekszám szerinti újraelosztás vizsgálatának fő eszköze a nem-fizetett háztartási munka forintértékének kiszámítása és a háztartási fogyasztás szétbontása háztartástagokra. Az *Endogén termékenység* c. alponban említett jelenség, nevezetesen a gyermeknevelési erőfeszítéseken keletkező externália ugyanis épp azért jöhet létre, mert a gyermekek felé áramló erőforrások sokkal nagyobb része háztartáson belüli, azaz a hatóságok számára láthatatlan, mint az idősek felé áramló erőforrásoké. Az újraelosztás számszerűsítéséhez épp erre, a nem látható újraelosztás számszerűsítésére van szükség. A tanulmány az e téren tett erőfeszítéseket fogja összefoglalni.

A jóléti rendszer fenntarthatóságának és a generációk közötti újraelosztás mértékének mérése során elsősorban a korosztályi elszámolás és a nemzeti transzfershámlák módszereinek alkalmazási eredményeit mutatjuk be.

A *korosztályi elszámolás* során mind a kiadások, mind a bevételek körében szétválasztjuk az egyéni befizetőkre, illetve kedvezményezettekre visszavezethető és a vissza nem vezethető tételeket. Az utóbbiak közé tartoznak például a tiszta közjavakat finanszírozó közkiadások, illetve a külföldről származó, vissza nem térítendő források. Ezután megrajzoljuk a befizetőkre vagy kedvezményezettekre visszavezethető tételek korprofiljait, és az így adódó korprofilokat összegezzük. Eredményképpen az általános kormányzati bevételek összesített nettó korprofilját kapjuk, vagyis azt, hogy az egyes korcsoportok átlagos tagjának befizetései és a szóban forgó átlagos személyhez jutó közkiadások milyen egyenleget adnak. A következő lépésben – azzal a feltevéssel élve, hogy minden korcsoport a ma aktuális nettó adó-korprofil mentén fog tovább öregedni – kiszámítjuk ez egyes korcsoportok még hátralévő életében várható nettó befizetések összegét. Ezek a korosztályi számlák.

Mivel a feltevés szerint minden korcsoport az aktuális nettó adó-korprofil mentén öregszik, a felhalmozódó – és a népesség csökkenéséből és öregedéséből következően növekvő – hiányokat a még meg nem születettek kell terhelnünk. Az így kiegészített nettó adó-korprofilban van tehát két korcsoportunk, a most születettek és a még meg nem születettek, akiknek még hátralévő élete egyben a teljes életpályájuk. Míg azonban az egyikről feltesszük, hogy a most aktuális nettó adó-korprofil szerint fog élni, a másiknak a felhalmozódó hiányokat is vissza kell fizetnie. E két korcsoport korosztályi számlájának különbsége – a korosztályi egyensúlytalanság – a jelenlegi újraelosztási rendszer fenntarthatóságának (vagy fenntarthatatlanságának) fontos mutatója.

Ez a mutató igen érzékeny a korprofilok elkészítése során alkalmazott feltevésekre, ezért az eredményként adódó forintösszegek interpretációja során indokolt a körültekintés. Az azonos

módszerrel és feltevés-együttes alapján kiszámolt index idősorban vagy nemzetközi összehasonlításban történő elemzése azonban figyelemre érdemes eredményeket szolgáltat.

A *nemzeti transzfeszamlák* (angol betűszóval NTA) rendszerében a nemzeti jövedelem tételei szerepelnek, hasonlóan a nemzeti számlák hagyományos rendszeréhez, de az aktorok nem gazdasági intézmények (az állam, a vállalatok és a háztartások), hanem a jövedelmet megtermelő, elfogyasztó, illetve felhalmozó egyének, életkor szerint rendezve. Ez a statisztikai csoportosítási eljárás tehát azt vizsgálja, hogy az egyes évjáratok mekkora jövedelemre tesznek szert, ebből mennyit fogyasztanak el maguk, mennyit juttatnak más korosztályoknak, és mennyit halmoznak fel, illetve korábbi felhalmozásaikból mennyit váltanak át fogyasztásra.

A teljes NTA rendszer három számlából áll. Az első, a jövedelemáramlási számla az adott évi munkajövedelmeket és a fogyasztást bontja szét korévek szerint. Azaz, megbecsüljük, hogy a nemzeti számlákban szereplő, vagy abból kiegészítő eljárásokkal előállítható összesített munkajövedelemből, illetve háztartási fogyasztásból mekkora összeg esik egy-egy évjáratra. Az így nyert eloszlást ezután megtisztítjuk a létszámoktól; ezáltal megkapjuk a munkajövedelem és a fogyasztás korprofilját. Az előbbi az egyes évjáratokra kiszámolt egy főre eső munkajövedelmeket (beleértve a munkát terhelő adókat és járulékokat, így a munkáltató által fizetett járulékokat is, egyszóval a teljes bérköltséget), a második a hasonlóképp évjáratokra kiszámolt egy főre eső fogyasztást tartalmazza. Fontos kiemelni a munkajövedelmek itt használatos korprofilja és a jól ismert kor-kereseti függvény közötti különbséget. Míg utóbbi a foglalkoztatottak átlagkereseteit írja le koréves bontásban, az előbbi egy évjárat összkeresetét a teljes évjáratra vetíti, beleértve a nem foglalkoztatottakat is. Ez a különbség különösen fontos az idősebb munkavállalási korúaknál, akik közül a munkaerőpiaci szelekció a magasabb keresetűeket tartja munkában, akiknek így kor-kereseti függvénye magas, sőt az életkorral emelkedő, miközben a teljes évjáratra számolt munkajövedelem értéke, az alacsony termelékenységű munkaerő kiszorulása miatt, jelentősen lecsökken. Az itt használatos munkajövedelem profil tehát egyszerre mutatja a kor-kereseti profil és a kor-foglalkoztatási értékek alakulásának hatását.

A második számla a vagyonszámla, amely a korábban felhalmozott korosztályi átlagos vagyont és annak évközi változását tartalmazza. A vagyonszámla szoros kapcsolatban áll a jövedelemáramlási számla megtakarítási elemeivel (a felhasználási oldalon), illetve a vagyomból származó jövedelmekkel (a jövedelem oldalon). E kapcsolat nyomán követhetősége érdekében a vagyon értékének minden másból, például a vagyonelemek fel- vagy leértékelődéséből, származó változását a számlarendszer harmadik eleme a vagyon-átértékelési számla rögzíti. Vagyonszámla és vagyon-átértékelési számla még egyetlen országra sem készült. Jövedelemáramlási számlákat a közeljövőben 23 országra, köztük Magyarországra is) fogja közölni a University of California, Berkeley és a University of Hawaii kiadványa.

5.5. A produktum várható fejezetszerkezete

A tervezett tanulmány három részre tagolódik.

1. Az első rész tömören, pontokba szedve összefoglalja a generációk közötti erőforrás-átcsoportosító rendszerbe történt állami beavatkozás (azaz a jóléti állam megjelenésének) fentiekben felsorolt következményeit és a korrekció lehetséges megoldásait.

2. A második rész jegyzetek formájában az első részt támasztja alá empirikusan és mutatja be a szóba jövő intézményi javaslatok nemzetközi példáit.
3. A harmadik rész a technikai mellékleteket tartalmazza.

5.6. Közpolitikai relevancia

A szociálpolitika életpálya-finanszírozási kutatási programja abból a felismerésből táplálkozik, hogy a jóléti programok bevételi és kiadási fejezetei is karakteres korprofilot követnek: az aktív korban lévők finanszírozzák és az inaktív korban lévők kapják meg őket. Eszerint a jóléti állam olyan feladatokat teljesít, amelyeket a hagyományos társadalmakban a nagycsalád vagy a falusi kisközösség teljesített. A kutatási program azzal foglalkozik, hogy milyen következményekkel járt az állami intervenció a generációk közötti erőforrás-átcsoportosítási rendszerben.

A kutatási program legfontosabb közpolitikai javaslatai a generációk közötti transzferlánc szétszakadásával kapcsolatosak. Nevezetesen azokkal a tervezetekkel, amelyek makroszinten illetve az egyének szintjén is összekötnék a hagyományosan összekapcsolódó, a jóléti állam megjelenésével azonban egymástól elválasztott elemeket.

Az egyik ilyen javaslat a családtagok összekapcsolása a jóléti rendszerben. Magyarországon e tervezet egyik változata „nagyipénz” néven vált ismertté. Eszerint az adófizetők közvetlenül felmenőik számára fizetnék adóik egy részét. Ezzel megmaradna a jóléti rendszer biztosítási eleme (a nem-szándékoltan gyermektelenek és a gyermeküket elvesztők is részesülnének a jóléti juttatásokból), de azok, akik többet tettek a következő adófizető nemzedék felneveléséért, többet is kapnának vissza.

Hasonló javaslat a gyermekszámtól illetve a gyermekek járulékfizetésétől függő nyugdíj. Ez a javaslat nem személyeket köt össze a jóléti rendszerben, hanem az életpálya különböző szakaszait. Csökkenti a gyermeknevelésen keletkező ún. külső gazdasági hatások (a potyautazás) lehetőségét. Azok, akik nem veszik ki részüket a következő járulékfizető nemzedék felnevelésében nem, vagy csak kisebb mértékben juthatnak nyugdíjhoz és más időskori szolgáltatásokhoz.

Az ellentétes irányba azaz az aktív korúaktól a gyermekek illetve az aktív korúaktól az idősek felé futó transzferek összekapcsolása nem csak egyéni szinten valósulhat meg. A közpolitikai javaslatok harmadik csoportja a költségvetési fejezetek összekötésével kapcsolatos. Ha a költségvetés-tervezés során figyelembe kell venni a hosszú távú fenntarthatóság szempontjait, akkor a nyugdíjemelések automatikusan magukkal kell, hogy vonják a családtámogatások és az oktatási kiadások emelését is, hogy hosszú távon is legyen miből finanszírozni a megemelt juttatásokat.

Az új kutatási program a jóléti rendszer jellemzésére használt statisztikai apparátust is átalakítja az ún. intergenerációs statisztikai indikátor-rendszer kialakításával.

5.7. Irodalom az Fenntartható életpálya-finanszírozás témaköréhez

- Atkinson, A.B. (1970): On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, 2, 244-63.
- Atkinson, A.B. (1987): Income maintenance and social insurance. In: A.J. Auerbach és M. Feldstein (szerk.) 779-908.
- Atkinson, A.B. és Bourguignon, F. (szerk.)(2000): *Handbook of income distribution Vol. 1.* Amsterdam: Elsevier.
- Auerbach, A. és Feldstein, M. (szerk.)(1987): *Handbook of public economics Vols.1-2.* Amsterdam: Elsevier.
- Auerbach, A. és Feldstein, M. (szerk.)(2002): *Handbook of public economics Vol. 3.-4.* Amsterdam: Elsevier.
- Augusztinovics M. (1993): Egy értelmes nyugdíjrendszer. *Közgazdasági Szemle* 40, 415-31.
- Augusztinovics M. [1997]: Gestation and Retirement Financing Applied to Hungary. Megjelent: Sustaining Social Security, United Nations Publication, Sales No. E.97.IV.3
- Barr, N. [1987]: *The economics of the welfare state.* London: Weidenfeld and Nicholson.
- Barr, N. (1992): Economic theory and the welfare state: A survey and interpretation. *Journal of Economic Literature* 30, 741-803.
- Barr, N. (2001): *The welfare state as piggy bank.* Oxford: Oxford University Press.
- Boadway, R. és Keen, M. (2000): Redistribution. In: Atkinson, A.B. és Bourguignon, F. (szerk.) 677-788.
- Feldstein, M.S. (1974): Social security, induced retirement, and aggregate capital accumulation. *Journal of Political Economy* 82, 905-26.
- Hammond, P. (1975): Charity: altruism or cooperative egoism. In: E.S. Phelps (szerk.) 115-31.
- Harsanyi, J.C. (1955): Cardinal welfare, individualistic ethics and interpersonal comparisons of utility. *Journal of Political Economy*, 63, 309-21.
- Laitner, J. (1997): Intergenerational and interhousehold economics links. In: Rosenzweig, M.R. és Stark, O. (szerk.) 189-238.
- Leibenstein, H. (1975): The economic theory of fertility decline. *Quarterly Journal of Economics*. 89, 1-31.
- Persson, T. és Tabellini, G. (2002): Political economics and public finance. In: Auerbach, A.J. és Feldstein, M. (szerk.).
- Rawls, J. (1997/1971): *Az igazságosság elmélete.* Budapest: Osiris.
- Rosenzweig, M.R. és O. Stark (szerk.)(1997): *Handbook of Population and Family Economics.* Amsterdam: Elsevier.
- Sen, A.K. (1973): *On economic inequality.* Oxford: Clarendon Press.